

Економіка та управління національним господарством

<https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-16>

УДК [339.33+339.37]:35.072.22:338.46

JEL L81, O24

В. В. Борщевський

Механізми детінізації послуг у сфері оптової та роздрібно́ї торгівлі

Окреслено пріоритетні напрями та механізми детінізації оптової та роздрібно́ї торгівлі України в сучасних соціально-економічних умовах. Проаналізовано причини та основні чинники поширення тіньових операцій у секторі підприємств оптової та роздрібно́ї торгівлі. Основну увагу акцентовано на інституційних дисфункціях і регуляторних прогалинах, які спричиняють тінізацію торговельної сфери. Запропоновано низку нових підходів до реалізації заходів економічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях, спрямованих на детінізацію послуг у сфері оптової та роздрібно́ї торгівлі. Обґрунтовано доцільність першочергового застосування інституційного, ринкового, фінансового та соціального механізмів детінізації торговельної діяльності на нинішньому етапі економічного розвитку України. Сформульовано низку конкретних пропозицій для органів державної влади та місцевого самоврядування щодо пріоритетних напрямів і засад удосконалення інституційного забезпечення оптової та роздрібно́ї торгівлі для її детінізації, а також поліпшення якості людського та соціального капіталу як чинника викоринення ілєгальних торговельних операцій.

Ключові слова: оптова та роздрібно́а торгівля, інституційні дисфункції, тіньові операції, механізми детінізації, економічні інструменти.

Постановка проблеми. Торгівля в сучасній Україні є однією з найбільш тінізованих сфер економіки. Це зумовлено насамперед тим, що частина торговельних операцій здійснюється на стихійних ринках і в онлайн-режимі, де можливості контролю за обігом товарів і виручки від продажу їх є доволі обмеженими. Крім того, багато торговельних мереж залучають до своєї роботи фізичних осіб-підприємців для зменшення оподаткування, що також посилює рівень тінізації торгівлі.

Така ситуація спричиняє одразу декілька негативних соціально-економічних ефектів. По-перше, державний і місцеві бюджети недоотримують частину коштів, які надалі могли би спрямовуватися на модернізацію транспортно-логістичної, маркетингової та інших видів інфраструктури або ж на розвиток освітньої чи медичної сфер; по-друге, відбувається викривлення ринкових сигналів, унаслідок чого попит спрямовується в ті сфери, де ціни є нижчими внаслідок уникнення від сплати податків, а не завдяки впровадженню інновацій; по-третє, порушується принцип рівних умов конкуренції, що призводить до витіснення з ринку потенційно більш ефективних підприємців на користь тих, хто орієнтується виключно на короткостроковий зиск.

Все це актуалізує проблему пошуку дієвих засобів детінізації оптової та роздрібно́ї торгівлі України, особливо з огляду на важливість активізації євроінтеграційних зусиль нашої держави та її наближення до ринкових принципів функціонування економіки, притаманних розвиненим державам Європи та світу.

Аналіз останніх досліджень. Зважаючи на важливість окресленої проблематики, її дослідженню присвячені численні публікації вітчизняних науковців. Загальні аспекти детінізації різних видів економічної діяльності в Україні висвітлені у працях Є. Борщука, З. Варналія, Я. Жаліла, С. Задворних, Г. Іванченка, Л. Кашпур, О. Ладюк, М. Меркулова, Т. Момот, Ю. Наконечної, Ю. Нехайчука, О. Осипова, Ю. Пасічника, Н. Статівки, М. Флейчук, В. Франчука та інших дослідників.

© В. В. Борщевський 2021.

Водночас тіньова торгівля та наслідки її деструктивного впливу на економіку описані такими вченими, як А. Андрушко В. Апопій, М. Голуб, І. Думанська, О. Іванов, Е. Кузнецов, В. Поляков, І. Хлебнікова, Р. Щенін тощо.

Наприклад, Т. Момот звертає увагу на безпековий вимір тіньової економіки [1], Ю. Нехайчук досліджує способи ухиляння від сплати податків за допомогою тіньових операцій [2], а Г. Іванченко описує різні методи оцінювання тіньової економіки [3]. У працях С. Баранова, Є. Борщука, З. Варналія, Л. Кашпур доволі різнобічно окреслено пріоритетні напрями детінізації економіки. З. Варналій зазначає, що основою детінізації має стати цілісна система дій, спрямованих на подолання та викорінення причин і передумов тіньових явищ і процесів, створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів у легальну економіку [4, с. 50]. Л. Кашпур наголошує на важливості «амністії» капіталів некримінального походження, передусім тих, що спрямовуються в інноваційну сферу та в інші суспільно значущі та пріоритетні сектори, а також пропонує запровадити додаткові податкові стимули до нагромадження та інвестування потенційно тіньових коштів в інноваційний сектор, які пропонується надавати за фактичними результатами діяльності [5, с. 125]. І. Думанська наголошує на тому, що поширеність тіньових операцій у сфері оптової та роздрібно́ї торгівлі, зокрема реалізація контрафактної продукції, значною мірою спричинена соціально-економічними чинниками, насамперед бідністю населення, руйнуванням традиційних організаційно-економічних і виробничих зв'язків між господарюючими суб'єктами, збоями в роботі фінансової системи країни, які провокують інфляцію та здорожчання імпортової продукції [6, с. 82]. А на думку О. Іванова, мінімізації тіньових операцій у сферах оптової та роздрібно́ї торгівлі України здатні суттєво посприяти їх діджиталізація, передусім у частині активізації безготівкових розрахунків та електронного документообігу, а також створення електронних баз даних ризикових контрагентів, що дозволить ритейлерам самостійно здійснювати перевірку потенційних партнерів на причетність їх до створення і функціонування фіктивних суб'єктів господарювання, податкових ям, конвертаційних центрів тощо [7].

Більшість вітчизняних дослідників убачають вирішення описаних проблем в економіці України та в її торговельній сфері насамперед у реалізації низки цілеспрямованих заходів державної економічної політики. Водночас не приділяється достатньої уваги поєднанню цих заходів та інструментів у взаємоузгодженні механізмів детінізації. Особливо ефективним такий підхід може виявитися саме у сфері оптової та роздрібно́ї торгівлі, яка є доволі диверсифікованою та ґрунтується на розгалуженій мережі ділових взаємозв'язків як з виробничими підприємствами різних галузей, так і з гуртовими та роздрібними споживачами їхньої продукції, а також із посередниками, що одночасно діють на багатьох товарних ринках.

Метою статті є окреслення та обґрунтування доцільності застосування механізмів детінізації послуг у сфері оптової та роздрібно́ї торгівлі, а також формулювання пропозицій для органів державної влади та місцевого самоврядування щодо пріоритетних напрямів і способів застосування кожного з цих механізмів у сучасних соціально-економічних умовах.

Основні результати дослідження. До економічних механізмів, які найчастіше досліджуються в контексті вирішення актуальних управлінських проблем сучасної України, дослідники зазвичай відносять такі: організаційно-економічний (організаційно-управлінський, адміністративно-управлінський); інституційний (інституційно-правовий, інституційно-організаційний); ринковий (конкурентний, інноваційний, маркетинговий); інформаційний (інформаційно-освітній, комунікаційний); фінансовий (фінансово-кредитний, фінансово-інвестиційний, фінансово-бюджетний, фіскальний); соціальний (соціально-психологічний).

Зауважимо, під самим терміном «механізм», на відміну від технічної сфери, в економіці зазвичай прийнято розуміти налагоджену систему взаємодій між господарюючими суб'єктами, яка регулюється відповідними правилами (залежно

від характеру та особливостей застосування цих правил, а також від суб'єкта їх встановлення і контролю за їх дотриманням визначається суть механізму та його назва), орієнтуючись на досягнення певного кінцевого результату (цілеспрямованого чи спонтанного). Наприклад, О. Хринюк і М. Дергалюк зазначають, що відмінність у використанні поняття «механізм» полягає в тому, що в технічних науках використовують ресурсний підхід, а в економічних – системний або процесний [8]. А О. Літвінов і С. Капталан указують на те, що «економічний механізм» у загальному розумінні – це система, простір, спосіб, що визначає порядок будь-якої діяльності, системи взаємодії певних ланок та елементів або внутрішню будову, систему, сукупність станів і процесів, з яких складається економічне явище [9, с. 147].

Зважаючи на специфіку функціонування підприємств торговельної сфери, а також беручи до уваги чинники та переважаючі способи укорінення в ній тіньових явищ і процесів, до пріоритетних механізмів детінізації оптової та роздрібною торгівлі в Україні, на нашу думку, доцільно віднести ринковий, інституційний, фінансовий і соціальний.

Зокрема, першочергового значення у цьому контексті слід надати інституційному механізму детінізації, який охоплює набір формальних і неформальних правил та інституцій, що регулюють взаємовідносини між суб'єктами підприємницької діяльності у сфері оптової та роздрібною торгівлі, а також регламентують їхні взаємозв'язки з покупцями товарів. Особливістю застосування цього механізму детінізації є потреба врахування великої кількості неформальних інституційних процесів, якими супроводжується поширення іллегальних торговельних операцій в сучасній Україні. Часто ці процеси породжують небажані мутації в роботі тих інститутів, якими регулюється торговельна сфера, надаючи їх функціонуванню деструктивного характеру.

Наприклад, інститут контролю, який мав би забезпечувати належну фінансову дисципліну торговельних підприємств і захищати споживачів від несумлінних продавців товарів, сьогодні часто піддається соціально-психологічним і фінансовим викривленням, мутуючи в бік перетворення на інструмент нездорового тиску на законослухняних суб'єктів торгівлі, що зазвичай змушує їх «ховатися» у тінь.

Передусім це стосується свавілля працівників контролюючих органів, які часто змушені виконувати планові завдання зі збору штрафів, що спонукає їх проявляти «нездорову активність» під час перевірок закладів оптової та роздрібною торгівлі.

Не можна оминати увагою також «інституційних мутацій», зокрема тих, які полягають у зловживаннях споживачами своїм правом на захист власних інтересів. У цьому зв'язку окремі дослідники навіть констатують факт поширення в Україні феномена «несумлінних споживачів», схильних до шантажування надавачів торговельних послуг. Причина такого явища вбачається насамперед у прогалинах інституційно-правового характеру. Зокрема, низка нових законодавчих норм та ініціатив, які мають на меті імплементувати в Україні подібну до західноєвропейської систему захисту прав споживачів, через доволі непослідовне та безсистемне впровадження спричиняють зворотний ефект. Як наслідок, на тлі появи таких нових для українського торговельного бізнесу понять, як «кешбек» чи «фіскалізація готівкових розрахунків», неочікувано з'явилася практика шахрайства з боку споживачів щодо підприємців, задіяних у сфері оптової та роздрібною торгівлі, а також посилюються зловживання працівниками контролюючих органів своїм службовим становищем. Адже у вітчизняному законодавстві відсутні будь-які серйозні санкції за поширення недостовірної інформації чи псування ділової репутації. Це породило таку інституційну мутацію, як «хейтерство бренду в соціальних мережах», тобто навмисне, безпідставне псування репутації певних торговельних мереж [10].

Іншим прикладом інституційних мутацій у контролюючій сфері, які посилюють тінізацію оптової та роздрібною торгівлі, є вихолощення природи

контролюючих інституцій, покликаних забезпечувати детінізацію економіки. Адже сьогодні навіть на найвищому державному рівні України розбудова системи антикорупційних органів стикається з численними деформаціями, не кажучи вже про інституційні збої у забезпеченні прав власності, свободи підприємництва, захисту інвестицій, які поки що не відповідають ані запитам суспільства, ані стандартам, напрацьованим розвинутими державами світу [11, с. 126].

Часто інституційні мутації переростають у фетишизацію окремих інститутів, як це мало, наприклад, місце з практикою використання інституту фізичних осіб-підприємців у торговельній сфері України. Замість заохочення індивідуальних підприємців, готових розпочинати свій бізнес у торговельній сфері (що для такого виду підприємництва є одним з найпростіших варіантів започаткування своєї діяльності), з'явився феномен квазі-ФОП, через які відбувається масова втеча великих торговельних мереж від багатьох видів оподаткування. Це, своєю чергою, призвело до посилення фіскальних та інших обмежень для ФОП, що зрештою завершилося цілковитим вихолощенням суті цього інституту та його перетворення на фактичний «інституційний фетиш».

Ще однією інституційною проблемою, яка спричиняє тінізацію оптової та роздрібно́ї торгівлі в нашій державі і може бути вирішена за допомогою інституційного механізму детінізації, є опортуністична поведінка (як з боку торговельних підприємств, так і з боку покупців товарів). У першому випадку вона полягає у приховуванні правдивої інформації про походження та якість товарів, реалізації контрафактної та контрабандної продукції, поширенні маніпулятивної реклами тощо. У другому – у підвищеному попиті на дешеві товари низької якості, що продаються на стихійних ринках; готовності купувати продукцію за заниженою ціною у тих продавців, які свідомо ухиляються від сплати податків чи митних зборів; намаганні отримати компенсацію за товар, що був зіпсований з вини покупця тощо.

Зважаючи на описані інституційні проблеми та специфіку їх походження, основними складовими інституційного механізму детінізації послуг у сфері оптової та роздрібно́ї торгівлі слід визнати: 1) заповнення інституційно-правових прогалин у регулюванні діяльності фізичних-осіб підприємців, зокрема щодо унеможливлення їхньої участі в роботі великих торговельних мереж і закладів оптової торгівлі; 2) унормування діяльності контролюючих інстанцій у частині захисту ними прав суб'єктів оптової та роздрібно́ї торгівлі перед несумлінними покупцями та за поширення заздалегідь неправдивої інформації, що завдає шкоди діловій репутації; 3) розширення мережі та повноважень недержавних інституцій, які можуть виконувати контролюючі функції у торговельній сфері, зокрема щодо державних контролюючих інстанцій; 4) передання органам місцевого самоврядування (насамперед у сільській місцевості) частини функцій з контролю за повнотою сплати торговельними підприємствами податків і захисту прав споживачів.

Паралельно з інституційним механізмом детінізації оптової та роздрібно́ї торгівлі зменшенню обсягу іллегальних торговельних операцій сприятиме ефективно застосування економічних інструментів, що відносяться до фінансового механізму. Передусім це стосується зменшення рівня фіскального навантаження на торговельний бізнес завдяки запровадженню трирівневої ставки ПДВ (за прикладом країн-членів ЄС). У цьому разі переважна частина споживчих товарів потрапить під найнижчу ставку оподаткування, унаслідок чого ціни на них знизяться на 10-20%, а мотивація торговельних мереж до пошуку тіньових способів мінімізації цін через уникнення оподаткування зменшиться.

Крім того, важливим засобом детінізації торговельної сфери за допомогою фінансового механізму може стати зниження ставки ПДФО з одночасною зміною податкового агента: замість торговельного підприємства за місцем його реєстрації таким агентом має стати фізична особа-платник за місцем її фактичного проживання. Це дасть змогу платникам відстежувати ефективність використання органами місцевого самоврядування зібраних коштів, одночасно створюючи додаткові мотиви для посилення податкової дисципліни.

Дієвість цих заходів посилюватиметься в разі їх поєднання із застосуванням ринкового механізму детінізації торгівлі. Зокрема, це стосується таких його інструментів: демонополізація та створення рівних умов конкуренції для всіх суб'єктів торгівлі (через, наприклад, зближення ставок ПДФО для торговельних підприємств і єдиного податку для ФОП), діджиталізація торговельних операцій і впровадження електронного документообігу в торгівлі, розширення сфери безготівкових розрахунків з одночасним запровадженням сучасних засобів контролю за їх проведенням.

Дієвість ринкового механізму детінізації визначатиметься також спроможністю органів місцевого самоврядування забезпечувати якісний розвиток інфраструктури торгівлі, передусім у частині ліквідації стихійних ринків і МАФ, заміни їх сучасними мережами торговельних центрів і торгових домів, забезпечення доступу до них не лише великих рітейлерів, але і малих підприємств, зокрема ФОП, фермерів тощо. Водночас має бути налагоджене ефективне муніципально-публічне партнерство між місцевою владою та підприємцями, які працюють у сфері оптової та роздрібною торгівлі.

Завершальною ланкою в системі механізмів детінізації послуг у сфері оптової та роздрібною торгівлі покликаний стати соціальний механізм. Дослідники зазначають, що сутність цього механізму визначається специфікою суспільних взаємодій, що домінують у певних соціальних системах і культурних середовищах. Під його впливом індивіди виробляють власне ставлення до тих чи інших суспільних процесів і цінностей, формують свої оціночні судження щодо них, визначають прихильність чи антагоністичне ставлення до поширених у соціумі явищ [12, с. 59].

Отже, за допомогою соціального механізму можна змінювати ставлення індивідів до тіньової економіки. Оскільки фактично кожен член суспільства у той чи інший спосіб є учасником ринку торговельних послуг (у ролі продавця або ж покупця товарів), вплив соціального механізму на детінізацію оптової та роздрібною торгівлі важко переоцінити. Передусім це стосується таких його аспектів, як підвищення рівня податкової культури та фінансової грамотності населення, мінімізація виявів опортуністичної поведінки, підвищення якості соціального капіталу тощо.

Пріоритетними інструментами, покликаними забезпечити достатню ефективність виконання цих та інших завдань у руслі реалізації соціального механізму детінізації торговельної сфери України, доцільно визнати: активізацію міжсекторних взаємодій і розвиток муніципально-приватного партнерства; залучення інститутів громадянського суспільства до захисту прав споживачів і передання їм низки контрольних функцій в оптовій та роздрібною торгівлі; налагодження безперервного зворотного зв'язку між продавцями та покупцями товарів, контролюючими інстанціями; інтенсифікацію навчально-освітніх процесів, спрямованих на підвищення якості людського та соціального капіталу, а також упровадження соціально орієнтованого навчання у закладах вищої освіти, які готують фахівців для торговельної сфери тощо.

В узагальненому вигляді описані системні взаємозв'язки між основними механізмами детінізації послуг у сфері оптової та роздрібною торгівлі відображені на рис. 1.

На нашу думку, своєрідною «базовою віссю» детінізації послуг у сфері оптової та роздрібною торгівлі має стати взаємне підсилення інституційного та соціального механізмів завдяки синергетичному ефекту, що виникає у процесі використання таких важливих економічних інструментів детінізації, як упровадження цифрових технологій, розвиток і поширення електронної комерції, підвищення рівня правової культури населення тощо.

Водночас важливого значення слід надавати поєднанню інструментів детінізації, які використовуються в межах соціального та фінансового механізмів (насамперед

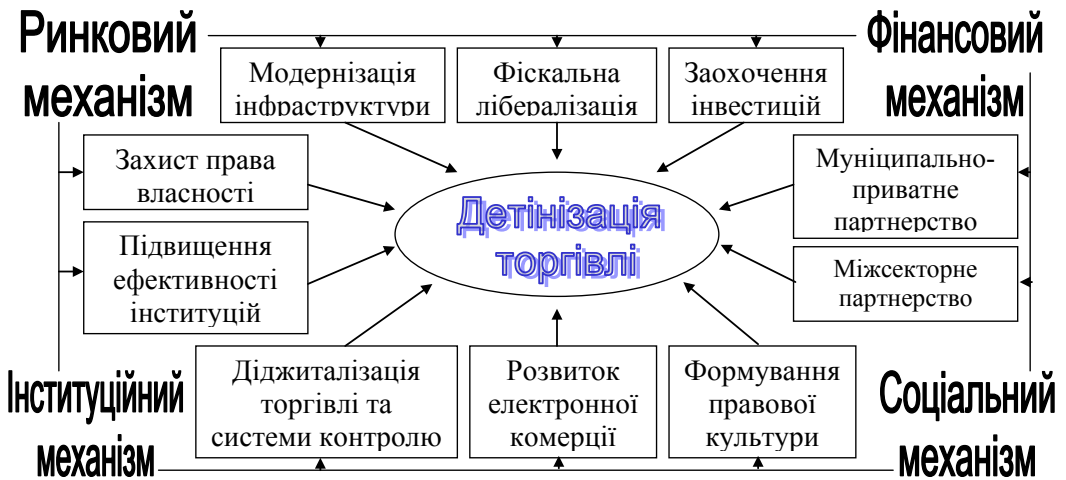

Рис. 1. Системні взаємозв'язки між механізмами детінізації послуг у сфері оптової та роздрібно́ї торгівлі

Джерело: складено автором.

у частині активізації міжсекторного та муніципально-приватного партнерства), а також є спільними для інституційного та ринкового механізмів, зокрема підвищення ефективності контролюючих і регулюючих інституцій і забезпечення захисту приватної власності та прав інвесторів.

Слід також наголосити, що ті інструменти детінізації оптової та роздрібно́ї торгівлі, які у нас найчастіше прийнято вважати першочерговими (наприклад: зниження податків, збільшення інвестицій в інноваційний розвиток торговельного бізнесу, розбудова його транспортно-логістичної, маркетингової та фінансової інфраструктури тощо), є радше «верхівкою айсберга» і знаходяться на перетині ринкового та фінансового механізмів детінізації. Отже, вони переважно відіграють роль своєрідної «надбудови» на тлі вищеописаних базових інструментів соціального та інституційного характеру.

Висновки. Оптова та роздрібна торгівля України сьогодні залишається однією з тих сфер економічної діяльності, які значною мірою підвладні тіншовій економіці. Це спричинено як переважанням у ній готівкових розрахунків, так і прогалинами в інституційному забезпеченні, що мотивують торгових агентів і покупців товарів вдаватися до іллегальних торговельних операцій. Тому першочерговими засобами детінізації цієї сфери є вдосконалення системи регуляторних інститутів, що визначають характер взаємовідносин між продавцями та покупцями товарів, а також підвищення якості людського й соціального капіталу для демотивації учасників товарообмінних операцій брати участь у тіншових схемах та інтеракціях.

Найбільш ефективними механізмами детінізації є такі: інституційний (покликаний забезпечити усунення наявних інституційних дисфункцій і сприяти удосконаленню низки формальних і неформальних інститутів та інституцій, що діють у торговельній сфері); соціальний (спрямований на формування сучасної правової та ділової культури учасників торговельних операцій, а також на підвищення якості соціальних взаємодій між ними, включно з налагодженням суспільного контролю за торговельною сферою); ринковий (орієнтований на стимулювання відкритої конкуренції на ринку торговельних послуг, поліпшення його транспортно-логістичної, маркетингової та інформаційної інфраструктури, а також на мінімізацію зловживань своїм економічним становищем з боку великих рітейлерів чи фізичних осіб-підприємців); фінансовий (налаштований на забезпечення першочергових потреб учасників оптової та роздрібно́ї торгівлі щодо вдосконалення її фіскального регулювання, модернізацію фінансової

інфраструктури ринку торговельних послуг і стимулювання процесу залучення в неї додаткових інвестиційних ресурсів).

Подальші дослідження у цьому напрямі доцільно спрямувати на вирішення проблеми поширення тіньових операцій в оптовій та роздрібній торгівлі окремих регіонів України, урахувачи, зокрема, сучасні глобальні економічні тенденції та їхній вплив на розвиток торговельної сфери прикордонних територій нашої держави та її великих міст.

Список використаних джерел

1. Момот Т. В., Вашченко О. М., Тесленко Р. Ю. Тіньова економіка як загроза національній безпеці України. *Економіка та суспільство*. 2018. № 15. С. 169-176.
2. Нехайчук Ю. С. Про вплив тіньової економіки на соціально-економічний розвиток. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2010. № 2(7). С. 24-28.
3. Іванченко Г. Ф., Семібратова Я. Г. Сутність існування тіньової економіки та методи її оцінювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 16(1). С. 155-159.
4. Варналій З. С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 1. С. 46-53.
5. Кашпур Л. М. Детінізація національної економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 123-126.
6. Думанська І. Ю. Комерціалізація інноваційної діяльності вітчизняних підприємств як антагонізм контрафакту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*: зб. наук. пр. 2016. Вип. 20(1). С. 79-82.
7. Іванов О. «Податкові ями»: ліквідувати чи очолювати. *Вокс Україна*: сайт. 2015. URL: <https://voxukraine.org/podatkoviy-yamy>
8. Хринюк О. С., Дергалюк М. О. Генезис наукової думки щодо поняття «організаційно-економічний механізм». *Економічний вісник НТУУ КПІ*: зб. наук. пр. 2017. № 14. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108769>
9. Літвінов О. С., Капгалан С. М. Сутність та види механізмів в економіці. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № (11). С. 146-149.
10. Радтке О. Як захистити бізнес від зловживань із боку споживачів. *Юрист & закон*. 2021. № 10. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014582
11. Статівка Н. В., Кучерява К. Я. Основні складники комплексного механізму детінізації економіки України. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3(22). С. 121-130. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2019-3-121-130>
12. Шандор Ф., Яковенко Ю. Секуляризація як соціальний механізм розвитку соціальних систем. *Психологія і суспільство*. 2006. № 4. С. 53-72.

References

1. Momot, T. V., Vashchenko, O. M., & Teslenko, R. Yu. (2018). Tin'ova ekonomika yak zahroza natsional'niy bezpetsi Ukrainy [Shadow economy as a threat to Ukraine's national security]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 15, 169-175. [in Ukrainian].
2. Nekhaychuk, Yu. S. (2010). Pro vplyv tin'ovoyi ekonomiky na sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok [About the impact of the shadow economy on socio-economic development]. *Naukovyy visnyk: Finansy, banky, investytsiyi – Scientific Bulletin: Finance, banking, investment*, 2(7), 24-28. [in Ukrainian].
3. Ivanchenko, H. F., & Semibratova, Ya. H. (2016). Sutnist' isnuvannya tin'ovoyi ekonomiky ta metody yiyi otsinyuvannya [The essence of the existence of the shadow economy and methods of its evaluation]. In *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences]*: Vol. 16(1) (pp. 155-159). [in Ukrainian].
4. Varnaliy, Z. S. (2014). Teoretychni zasady detinizatsiyi ekonomiky Ukrainy [Theoretical bases of de-shadowing of economy of Ukraine]. *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnytsya Polytechnic Institute*, 1, 46-53. [in Ukrainian].
5. Kashpur, L. V. (2017). Detinizatsiya natsional'noyi ekonomiky Ukrainy [De-shadowing of the national economy of Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 24, 123-26. [in Ukrainian].
6. Dumanska, I. Yu. (2016). Komertializatsiya innovatsiyanoi diyal'nosti vitchyznyanykh pidpryyemstv yak antahonizm kontrafaktu [Commercialization of innovative activity of domestic enterprises as an antagonism of counterfeiting]. In *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences]*: Vol. 20(1) (pp. 79-82). [in Ukrainian].
7. Ivanov, O. (2015). «Podatkovi yamy»: likvidovuvaty chy ocholyuvaty [«Tax pits»: eliminate or headed]. *Vox Ukraine*: Website. Retrieved from <https://voxukraine.org/podatkoviy-yamy> [in Ukrainian].

8. Khrynyuk, O. S., & Derhalyuk, M. O. (2017). Henezys naukovoyi dumky shchodo ponyattya «orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm» [Genesis of scientific thought on the concept of «organizational-economic mechanism»]. In *Ekonomichnyy visnyk NTUU KPI [Economic Bulletin of NTUU KPI]*: Vol. 14. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.14.2017.108769> [in Ukrainian].
9. Litvinov, O. S., & Kaptalan, S. M. (2017). Sutnist' ta vydy mekhanizmv v ekonomitsi [The essence and types of mechanisms in the economy]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: economics, business and management*, 6(11), 146-149. [in Ukrainian].
10. Radtke, O. (2021). Yak zakhystyty biznes vid zlovzhyvan' iz boku spozhyvachiv [How to protect business from consumer abuse]. In *Yuryst & zakon [Lawyer & Law]*: Vol. 10. Retrieved from https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014582 [in Ukrainian].
11. Stativka, N. V., & Kucheryava, K. Ya. (2019). Osnovni skladnyky kompleksnoho mekhanizmu detinizatsiyi ekonomiky Ukrainy [The main components of a comprehensive mechanism for de-shadowing the economy of Ukraine]. *Publichne upravlinnya ta myne administruvannya – Public administration and customs administration*, 3(22), 121-130. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2019-3-121-130> [in Ukrainian].
12. Shandor, F., & Yakovenko, Yu. (2006). Sekulyaryzatsiya yak sotsial'nyy mekhanizm rozvytku sotsial'nykh system [Secularization as a social mechanism for the development of social systems]. *Psykhohohiya i suspil'stvo – Psychology and society*, 4, 53-72. [in Ukrainian].

Borshchevskyy V. V. De-shadowing mechanisms for wholesale and retail trade services.

The main reasons and sources of the spread of shadow operations in wholesale and retail trade in Ukraine are studied. The paper reveals that tax evasion and unaccounted trade operations with smuggled and counterfeit products are the most common types of shadow activities in trade in services. Entrepreneurs and citizens most often use the shadow schemes in the process of buying and selling goods due to gaps in the system of institutional regulation, as well as due to the imperfection of fiscal policy. At the same time, the most threatening are the growth of institutional dysfunctions and the spread of various forms of opportunistic behavior. They generate institutional mutations in the wholesale and retail trade business, as well as in the system of control over the trade activities. A number of new approaches to the implementation of national and regional economic policies aimed at de-shadowing wholesale and retail trade services are suggested. The priority directions and mechanisms of wholesale and retail trade de-shadowing in Ukraine in accordance with the existing challenges are outlined. Particular attention is paid to the need to generate a modern business culture of wholesale and retail market participants, as well as its digitalization and development of e-commerce. Important means of de-shadowing also include the intensification of cross-sectoral and municipal-private partnerships, increasing the level of transparency and efficiency of regulatory institutions, modernization of trade infrastructure, and fiscal liberalization. The paper offers a range of recommendations for public authorities and local governments about priority areas and principles for improving the institutional support of wholesale and retail trade in order to de-shadow it, including the need to normalize the work of the institute of individual entrepreneurs in trade, to change the method of collecting personal income tax and bring its value closer to the single tax rate for entrepreneurs, and to improve the quality of human and social capital.

Keywords: wholesale and retail trade, institutional dysfunctions, shadow operations, de-shadowing mechanisms, economic instruments.

Борщевський Віктор Валентинович – доктор економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: borshchevsky@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1868-4434>).

Borshchevskyy Viktor Valentynovych – Dr.Sci. (Econ.), Assoc. Prof., Leading Researcher of the Department of spatial development of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Стаття підготовлена в межах виконання наукової теми «Детінізація та використання потенціалу сектору комерційних послуг у забезпеченні соціально-економічного зростання регіонів України».

Надійшло 27.06.2021 р.